

STRATEGIA DAVART LA PROMOZIUN DALLA SURSELVA

01-12-2023



AVEGNIR **SURSELVA**
ZUKUNFT



Register dil cuntegn

Situaziun da partenza

4 - 5

Il project
«Zukunft/Avegnir Surselva»

6

Proceder | visiun

7

Camps d'acziun strategics
e lur directivas

8 - 21

Plan da mesiras

22 - 27

Impressum

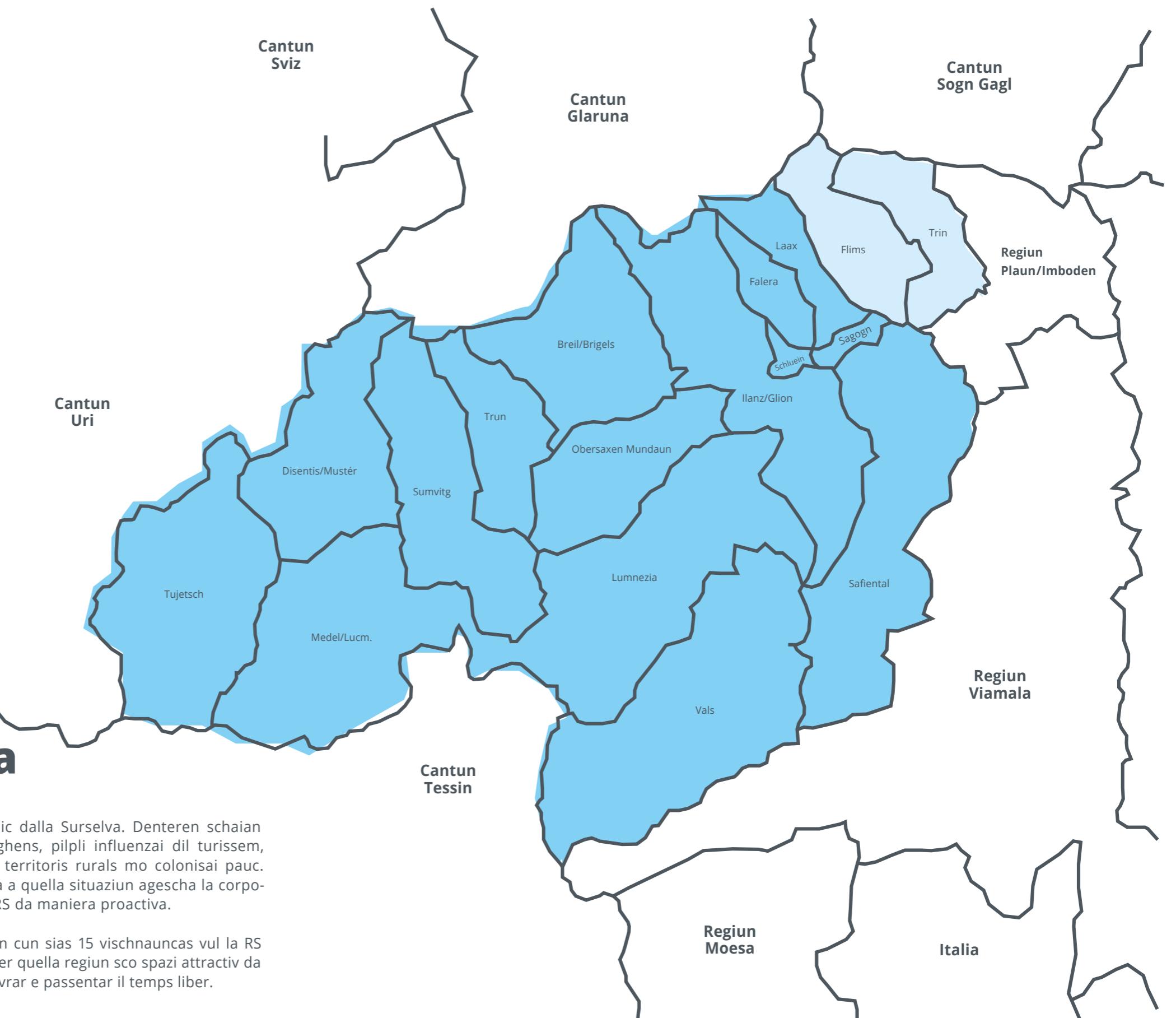
Editura: Regiun Surselva, Via dil Glogn 22a, 7130 Ilanz

Status: approbau dalla Conferenza dils presidents igl 1-12-2023

Accumpignament scientific: dr. Anna Amacher Hoppler e dr. Sabine Müller,

Scol'aulta specialisada Lucerna, Institut per turissem e mobilitad ITM;

dr. Roland Scherer e Daniel Zwicker-Schwarm, Institut per management sistematic
ed administraziun publica IMP-HSG, Universitat Sogn Gagl



Situaziun da partenza

La Regiun Surselva (RS) ei ina corporaziun dil dretg public cantunal. Ella includa la regiun dil Reinanterieur denter Laax e la tgina dil Rein al péz Badus cullas vals lateralas Lumnezia, Stussavgia, Medel, Val S. Pieder e Val Sumvitg. Ord vesta da siu spazi social ei la Surselva in territori dils pli rurals della Svizra. Enteifer la strategia cheu presentada vegn la nozio «regiun» duvrada pil territori geografic che cuarcla l'entira Surselva, cun tut sias vischnauncas inclus Flem e Trin. Quei territori ei da capir sco spazi d'agir funcziunal. Enteifer quel han las differentas valladas sviluppau differentas caracteristicas: Ord vesta economica ei la destinaziun turistica Flem Laax Falera la pli impurtonta. Ensemens cul center regional Glion ed il sutcenter Mustér fuorma ella il motor

economic della Surselva. Denteren schaian plirs loghens, pilpli influenzai dil turissem, sco era territoris rurals mo colonisai pauc. En vesta a quella situaziun agescha la corporaziun RS da maniera proactiva.

Ensemens cun sias 15 vischnauncas vul la RS promover quella regiun sco spazi attractiv da viver, luvrar e passentar il temps liber.

Il project «Zukunft/Avegnir Surselva»

La RS dispona actualmein d'ina strategia per promover la regiun. Quella han ins fatg gl'onn 2015, denton buca actualisau ella. Lezza gada ha il cantun Grischun iniziau e menau la procedura. Ils gremis dalla RS ein units che quei process strategic ei francaus mo levamein e ch'ils resultats han buca contonschii la populaziun. La strategia vertenta ei enconuschenta ellas vischnauncas, ella ha denton negina influenza e vegn era buca risguardada ni ell'economia ni ella societad. Las personas responsablas dalla RS ein unanimamein dil meini che la strategia da promover la regiun corrispunda buca pli allas pretensiuns actualas e ch'ins sto elaborar ina nova. Quella ei necessaria, tonpli che la Surselva ei confrontada dapresent – e tenor las previsiuns era egl avegnir – cun sfiadas demograficas ed economicas. La damonda cardinala ei co che la structura futura dalla societad da nossa regiun duei sepresentar.

Cun quella basa han ins elaborau da 2021 tochen 2023 ina visiun ed ina nova strategia per la Surselva sco regiun da habitar, luvar e da vacanzas. En connex culla procedura da sviluppar quella han ins elegiu la via participativa, quei culla finamira da tschentiar e francar visiun e strategia ladamein ella populaziun. Per quei intent han ins fixau camps tematicas, directives e mesiras che dueien augmentar l'attractivitad della regiun sco liug da habitar e da luvar per indigens, turists, menaschis pigns e mesauns sco era habitonts novs.

Proceder

La strategia da sviluppar la promozion dalla regiun han ins fatg cun includer ladamein la populaziun sco era personas impurtontas d'economia, societad e politica en in process da plirs scalems. Leutier ha ina gruppera directiva sustenui il post da svilup dalla RS cun personalitads dalla regiun ord societad, cultura, economia e turissem, sco era cun ina assistenza specialisada (Scol'aulta Lucerna ed Universitat Sogn Gagl).

Fasa d'analisa: Gl'emprem han ins stiui s'occupar dils svilups essenzials sociologics ed economics. Las analisas corrispondentes han ins integraru el concept regional davart il spazi. In'egliada ha gidau d'analisar las consequenzas futuras per la regiun pervia da tendenzas surordinadas, sco la midada demografica, la digitalisazion ni la midada dil clima. Perquei ha la RS fatg la stad 2021 ina gronda retscherca ella populaziun. Pli che 1000 habitontas e habitonts sco era habitontas e habitonts secundars ein separticipai a quei pass dalla procedura da strategia, ellas ed els han exprimiur lur giudicaments, giavischs e spetgas. In ulteriur format da participaziun ella fasa d'analisa ei stau ils dialogs cun convischinas e convischins. En quater workshops da mintgamai in miez di han personas dall'entira Surselva ch'ins haveva elegiu casualmein discutau da lur giavischs ed ideas pigl avegnir dalla regiun sco spazi attractiv da habitar, viver e dil temps liber. In'occurrenza supplementara da dialog ei sededicada specialmein a giuvens carschi.

Sviluppar visiuns e strategias: En in secund pass han ins concentraru ed elaborau vinavon ils resultats dalla fasa d'analisa ad ina visiun,

sis camps d'acziun e treis tematicas traversa-
las. Per mintgin han ins definiu ina directiva.
Cun gruppas d'interess ed associazions relevan-
tas han ins discutau e concretisau vina-
von quels elements da strategia en gruppas
tematicas focusadas.

Sviluppar mesiras: La stad 2022 han ins rim-
nau dall'entira regiun en ina piattaforma digi-
tala rodund 80 ideas da projects (Co-Creation).
Ensemen cun talas dalla procedura d'ideas
han ins concentraru tut ad in plan da mesiras
cun differentas propostas da projects.

Mesirar gl'effect e monitoring: Il post dil
svilup regional dalla RS ha, ensemen culs par-
tenaris scientifics, elaborau in sistem ton per
valetar projects futurs sco era per analisar
cuntinuadamein il svilup regional. Quel duei
garantir ch'ins sa sviluppar vinavon era pli
tard la strategia.

Il punct da partenza da pliras metodas, cun
in'analisa fundada e plirs instruments da par-
ticipaziun, ha possibilitau d'elaborar ina stra-
tegia da promover ch'ei fundada vastamein.
Quella strategia nova ei gl'instrument direc-
tiv central dalla RS e da siu post dil svilup re-
gional. Medemamein eis ei in muossavia per
las vischnauncas. Ella duei esser ina norma
da s'orientar per acturas ed acturs privats.
En quei senn sedrezza ella ad interpresas ed
organisaziuns dall'economia, a habitontas e
habitonts, uniuns ed ulteriuras gruppas d'in-
teress dalla Surselva.

Visiun

En connex culla procedura da sviluppar la strategia da promover la regiun han ins definiu la suandonta visiun:

**La Surselva ei ina regiun attractiva da habitar e per l'economia.
Ella ei persistenta, crescha activamein ed ha ina cultura multifara.**

Camps d'acziun strategics e lur directivas

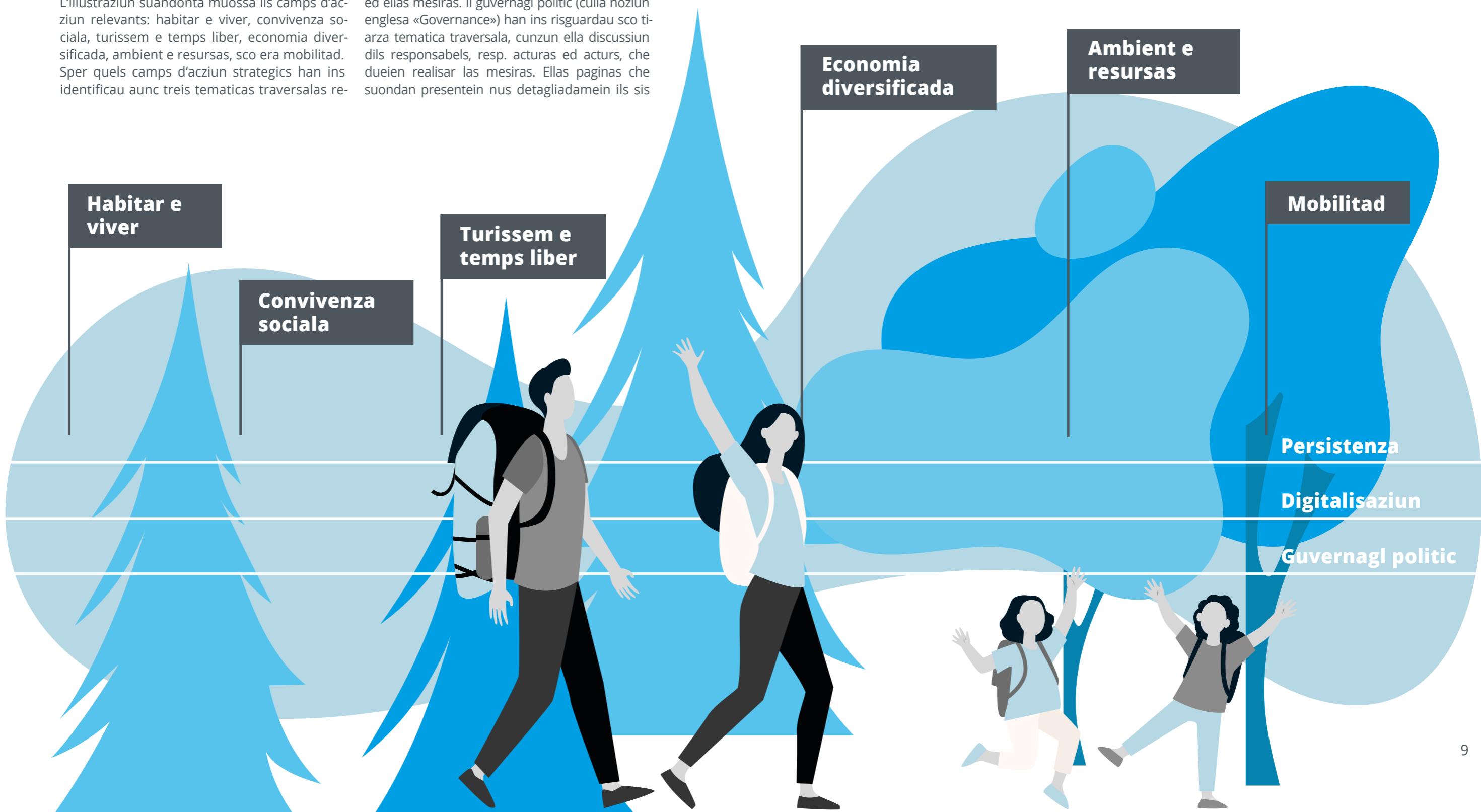
En ina procedura participativa sur plirs scâlems per anflar la strategia han ins identificau differents camps d'acziun. Finamira eis ei stau d'eruir las finamiras ch'ein d'imporzonza centrala per la Surselva.

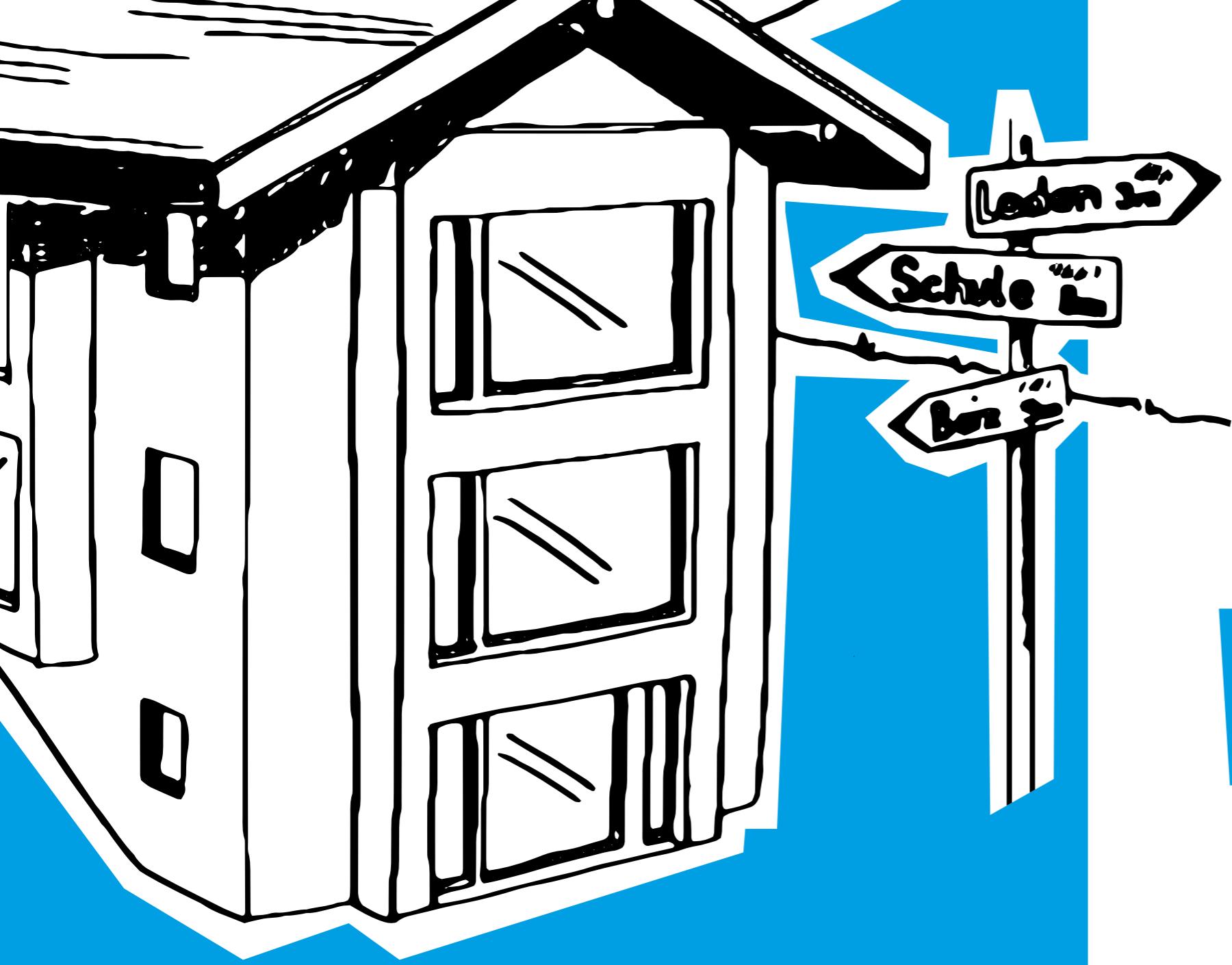
L'illustraziun suandonta muossa ils camps d'acziun relevantes: habitar e viver, convivenza sociala, turissem e temps liber, economia diversificada, ambient e resursas, sco era mobilitad. Sper quels camps d'acziun strategics han ins identificau aunc treis tematicas traversals re-

levantas: La persistenza han ins integrau consequentamein en tuts camps d'acziun, ellas directivas sco era ella visiun. La digitalisaziun ei la secunda tematica traversala. Ella ei era integrada elllas directivas, denton aunc els projects concrets ed elllas mesiras. Il guvernagl politic (culla nozun englesa «Governance») han ins risguardau sco tiarza tematica traversala, cunzun ella discussiun dils responsabels, resp. acturas ed acturs, che dueien realisar las mesiras. Elllas paginas che suondan presentein nus detagliadamein ils sis

camps d'acziun. Las sfidas e schanzas vegnan mussadas sin fundament dalla situaziun da partenza specifica en Surselva. Ina directiva centrala descriva mintgamai l'idea communala

nua che la regiun vul sesviluppar el camp d'acziun corrispondent. Orientaziuns strategicas descrivan secturs impurtonts che contribueschan cun prestaziuns.





Habitar e viver

Ton els dialogs cun las burgheis ed ils burgheis sco era ell'enquista da foresight ei il tema viver ed in ambient da habitar attractiv e dinamic (scola, stizun dil vitg, ustrias, etc.) staus da gronda impurtonza. La purschida da habitaziuns para d'esser in factur central per tener giuvenils e famiglias resp. per motivar els da turnar ella regiun.

Sfidas e schanzas per la Surselva:

- Ina pli gronda damonda da secundas habitaziuns (denter auter duront la pandemia da corona) e prescripcziuns dalla planisaziun dil territori pli restrictivas han sminui e fatg vegnir pli cara la purschida.
- Ei dat memia paucas habitaziuns pagablas per prender a tscheins en in bien stan e memia pauc spazi da viver per famiglias giuvnas.
- Fuormas da habitar specialas vegnan pli impurtontas (pliras generaziuns e habitar communablamein).
- En biars vitgs vegn il provediment ella proxima vischinonza sut squetsch (scolas, posta, stizuns dil vitg ed ustrias siaran).

CONSOLIDAR E RINFORZAR LA SURSELVA SCO SPAZI DA HABITAR E DA VIVER.

Quei ei realisabel cun agid da:

Image dalla Surselva sco spazi da habitar e da viver

- Mantener e sviluppar vinavon la Surselva e suas valladas sco spazi da habitar e da viver.

Spazi da habitar per la populaziun permanenta

- Metter a disposiziun avunda spazi da habitar conform al temps ch'era la populaziun indigena sa finanziar ed in ambient da viver dinamic.
- Las **vischnauncas** surprendan ina rolla activa per scaffir ina purschida da spazi da habitar corrispondenta per la populaziun permanenta.

Ambient da habitar e service public

- **La regiun e las vischnauncas** s'engaschan per rinforzar pusseivladads da formaziun, da far cumissiuns e da passentar il temps liber ella vischinonza sco era per il provediment medical.
- Sche pusseivel duein purschidas ed il provediment da basa esser contonschibels en 15 minutias per las habitontas ed ils habitonts dalla Surselva.



Convivenza

La populaziun dalla Surselva ei vegnida claramein pli multifara ils davos decennis. L'ierta culturala e la tradiziun sco era la veta dil vitg e las activitads dallas uniuns inscuntran novs models da veta ed ina populaziun che sesminuescha e che vegn adina pli veglia. Plinavon vivan ni lavuran adina dapli persunas mo temporarmein en Surselva: pendularias e pendularis, persunas cun dimora duront l'jamna e forzas stagiunalas el turissem, denton era la gronda gruppera da possessuras e possessurs da secundas habitaziuns.

Sfidas e schanzas per la Surselva:

- Mantener e sviluppar vinavon l'ierta culturala (denter auter il lungatg romontsch e sia cultura).
- Mantener e sviluppar vinavon la veta el vitg e las activitads dallas uniuns en vista dil svilup demografic e dalla midada dallas valurs.
- Far frunt allas sfidas d'ina societad che vegn veglia (purschidas da habitar, da tgira e da mobilitad).
- Includer possessuras e possessurs da secundas habitaziuns che s'engaschan era en vista da concepts da viver e dil temps liber che semidan.

**LA SURSELVA PROMOVA
LA CONVIVENZA E SIA VARIETAD
CULTURALA.**

Quei ei realisabel cun agid da:

Includer tut las generaziuns, en special la giuventetgna

- Persunas da tut las generaziun e da tut ils origins s'engaschan per ina buna convivenza en Surselva che vegn caracterizada d'ina cultura da dialog aviarta.

Promover las activitads dallas uniuns

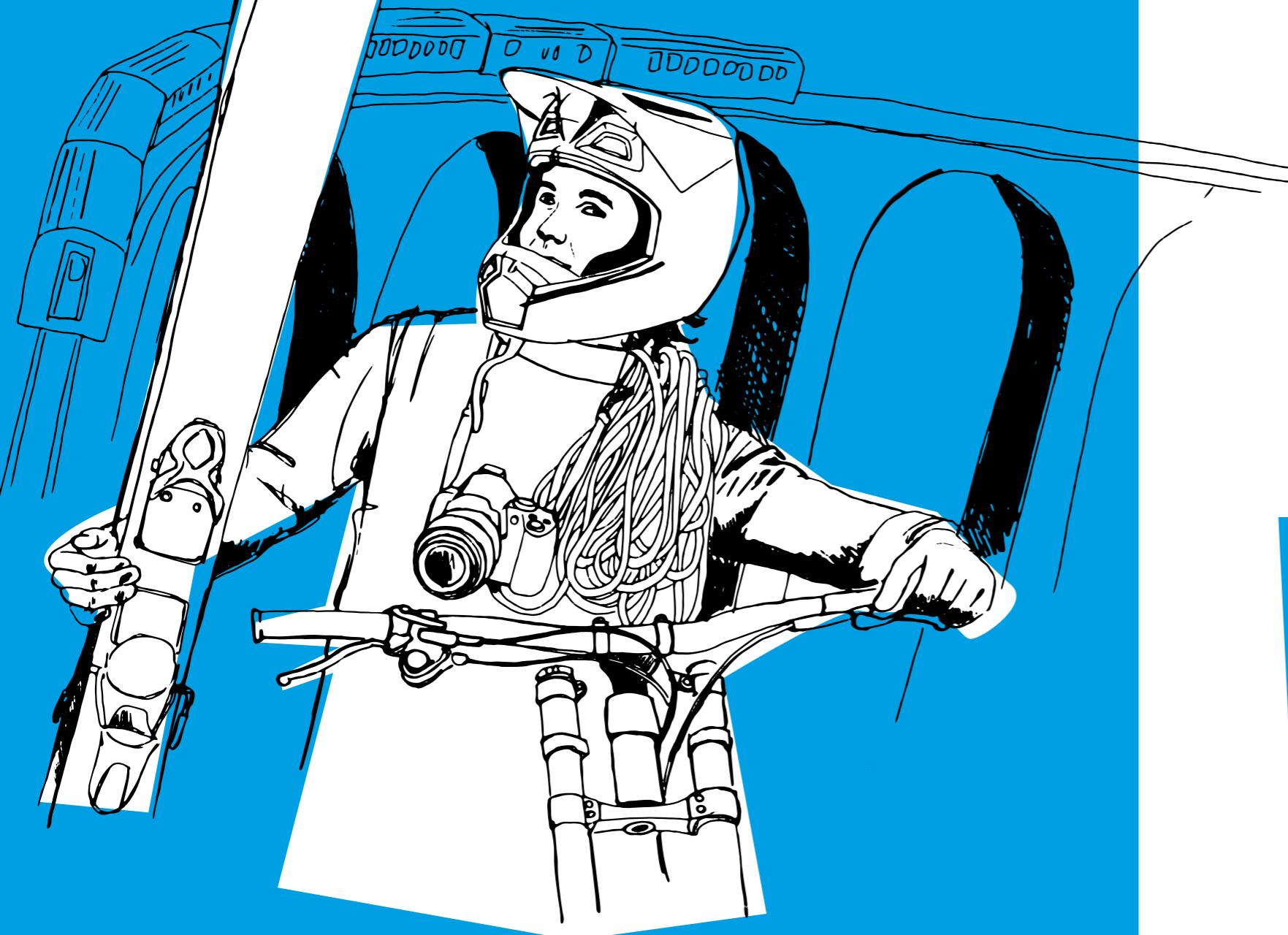
- La veta el vitg e las activitads dallas **uniuns** contribueschan essenzialmein alla convivenza. Novas activitads e fuormas da collaboraziun completeschan ellas.

Rinforzar la veta culturala e l'identidad

- Mantener e sviluppar vinavon l'ierta culturala dalla Surselva sco era viver e promover la diversitat culturala.
- S'engaschar sin plaun communal e regional – **iniziativas culturalas** localas e novs formats giogan ina rolla impurtonta en quei connex. Las vischnauncas promovan quei engaschamenti.
- Ils lungatgs tradizionalis ein in element characteristic della regiun. Il lungatg local vegn duvraus el mintgadi sin tut ils secturs dalla veta e fa part dall'identidad visuala ed udibla dallas vischnauncas.

Turissem e temps liber

Sco factur economic central dalla Surselva ei il turissem da gronda impurtonza per il svilup futur dalla regiun. Il medem mument ei ina gronda part dalla populaziun digl avis ch'ei maunchi purschidas dil temps liber attractivas per giuvenils e famiglias. Indigenas ed indigens sesentan buca plidentai sco hospes, schegie ch'els nezegian las purschidas da sport avon maun. Els dialogs cun las burgheis ed ils burgheis ed ell'enquista da foresight han ins discussiunau – per part a moda cuntraversa – ils avantatgs e disadvantatgs dil turissem per la populaziun e la damonda, tgeinina che seigi la «dretga» strategia da svilup («act da ballontscha denter in turissem rentabel e la protecziun dalla natira»).



Sfidas e schanzas per la Surselva :

- Ei dat in camp da tensiun denter in'ulteriura amplificaziun della purschida turistica (p.ex. garanzia da neiv) e ses effects sin la natira, l'agricultura e la populaziun («Tgei turissem vulein nus?»).
- Ins vesa schanzas el posiziunament sco destinaziun sur igl entir onn ed ell'extensiun temporal dallas purschidas resp. ella creaziun da novas offertas, denton era

ella distanziaziun sapientiva da strategias da carschientscha e turissem da massa («autonomia, persistenza, originalitat»).

- Ei vegn savens perdegau da s'orientar pli fermamein alla strategia e da coordinar meglier il svilup, la purschida e la reclama en connex cun il turissem ella regiun.

LA SURSELVA SESVILUPPESCHA AD INA REGIUN TURISTICA SUR IGL ENTIR ONN CH'EI INTEGRADA BEIN EL SPAZI DA VIVER E DA HABITAR LOCAL.

Quei ei realisabel cun agid da:

Nezegiar differenzas regiunalas

- Sviluppar vinavon ils differents profils turistics ella regiun – p.ex. loghens cun in turissem d'unviern intensiv ni in turissem en accord cun la natira e cun la cultura – aschia ch'els completeschan in l'auter.

Augmentar la valurisaziun

- Sviluppar products e purschidas adattadas alla regiun per in turissem sur igl entir onn persistent.
- Includer ella planisaziun della purschida dil temps liber persunas interessadas che separticipeschan activamein a siu svilup.

Accentuar la valur ch'il turissem ha per il temps liber (attractivitad dil liug)

- Organisaziuns turisticas, pertadras e pertaders da survetschs e vischnauncas concepeschan ensemble igl entir spazi da temps liber Surselva.
- Las **destinaziuns** considereschan ils hospes e la populaziun indigena ton giuvna sco veglia sco clientella equivalenta.



Economia diversificada

La basa dallas interpresas buca cumpigliadas ell'economia turistica sin ils secturs survetschs, mistregn ed industria ei per il solit dividida en biaras parts ed ha in'orientaziun locala. En biaras vischnauncas ei plinavon l'agricultura in impurtont factur economic. La midada demografica ei ina gronda sfida per la Surselva arisguard la segirada da persunal qualificau e la successiun d'interresa, ferton che la digitalisaziun e la persistenza porschan novas schanzas per las interpresas localas. Quellas ston ins denton prender per mauns activamein.

Sfidas e schanzas per la Surselva:

- Bass diembers da naschentschas e l'emigraziun da persunas giuvnas ein ina sfida particulara arisguard la segirada da persunal qualificau per las interpresas localas.
- Tecnologias digitalas e novs models da lavur possibiliteschan da luvrar independentamein dil liug enstagl da pendular sco era novas cumbinaziuns da temps da lavur e da vacanzas. Disponer d'in internet spert – quei ei ina premissa fundentala en quei connex.
- Colligar las interpresas – quei dat la schanza ad ina valurisaziun regiunala, per part era surregiunala ed internaziunala, ed ad ina commercialisaziun communabla.
- La Surselva ha in potenzial aparti per «in'economia verda» circulara che emetta pauc CO₂.

LA SURSELVA STABILESCHA IN'ECONOMIA VASTA E VARIADA.

Quei ei realisabel cun agid da:

Cundiziuns da basa attractivas e novs munds da lavur

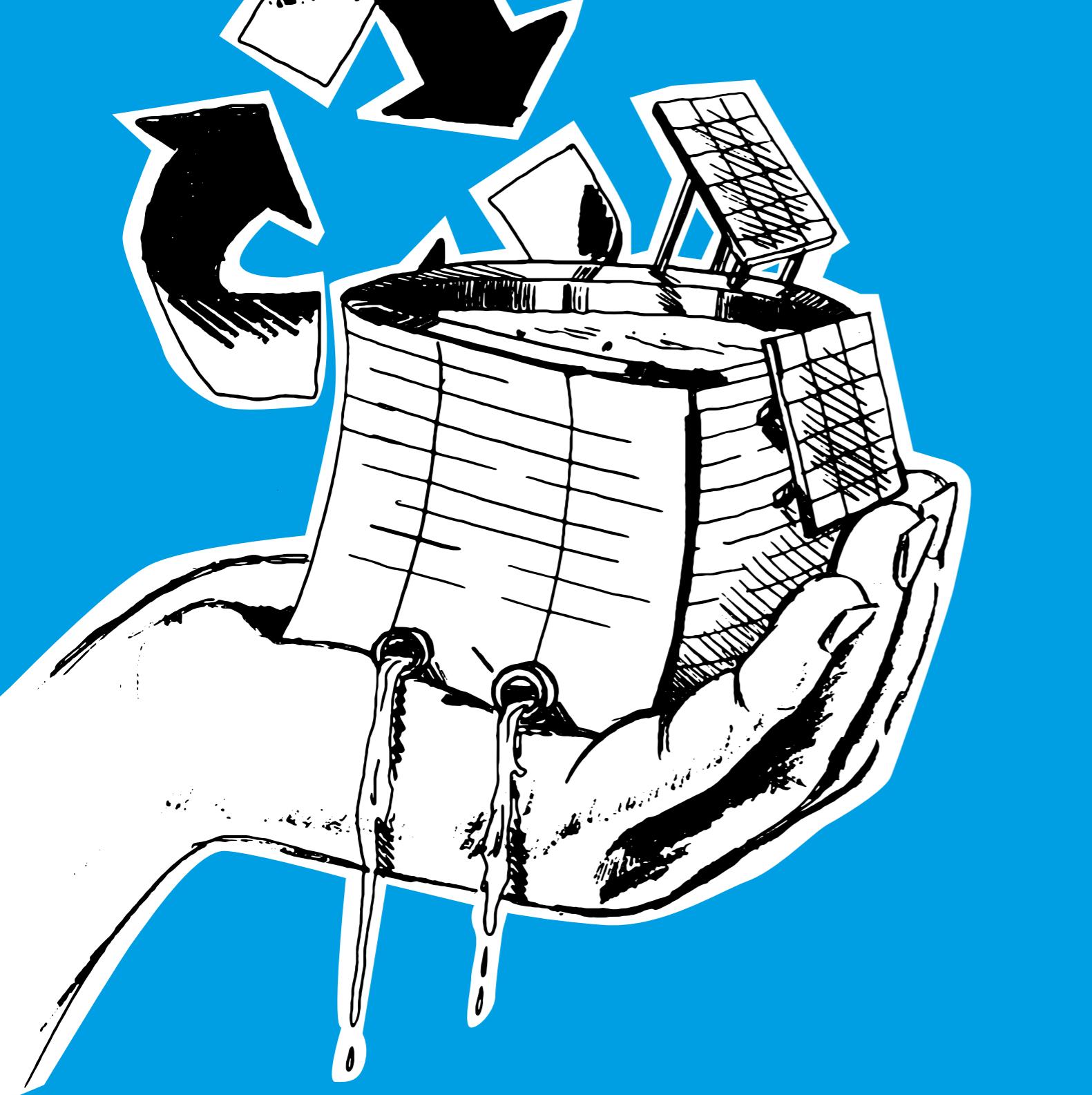
- Il sectur da mistregn local, l'industria e l'agricultura veggan habilitai da sesvilluppar cun success.
- Infrastructuras e survetschs digitals efficients sco era purschidas da spazi innovativas procuran per cundiziuns da basa idealas per firmas cun in'orientaziun tecnologica e da survetschs dils secturs industria e mistregn. Aschia po la Surselva porscher pazzas da lavur multifaras.

Reits d'interpresas e cadeinas da valurisaziun regiunala

- La **regiun e las vischnauncas** promovan la collaboraziun dallas branschas e colligan il sectur dil mistregn existent.
- La creaziun da novas cadeinas da valurisaziun che s'orienteschon a circulaziuns e resursas regiunalas diversifichescha l'economia regiunala.

Mesiras encunter la munconza da persunal qualificau

- Il **maun public ed interpresas privatas** offereschan models da lavur flexibels e bein cumpatibels cun la famiglia.
- La **regiun** sesprova dad era contonscher specialistas e specialists ordeifer la regiun per far frunt alla munconza da persunas qualificadas carschenta.



Ambient e resursas

Ton ils dialogs cun las burgheisas ed ils burgheis sco era l'enquisa da foresight han accentuau ch'il svilup futur dalla Surselva sto risguardar la protecziun dalla cuntrada alpina e da sia flora e fauna multifara. Corrispondentamein vul ins sviluppar l'agricultura ed il turissem. La midada dil clima ed ils fenomens meteorologics extremi che s'accumuleschan pretendan d'adattar planisaziuns e mesiras da protecziun per territoris habitai e per infrastructuras.

Sfidas e schanzas per la Surselva:

- Las adattaziuns necessarias pervia dalla midada dil clima impliceschan gronds basegns d'investiziu per mesiras da protecziun e per midadas dalla cuntrada resultontas.
- L'amplificaziun sin il sectur dallas energias regenerablas sa provocar conflicts cun la protecziun dalla natira e dalla cuntrada (en special la forza eroelectrica e hidraulica). Seposiziunar sco «regiun d'energia» sa denton era haver effects positivs per l'economia ed igl image.

LA SURSELVA NEZEGIA SIAS RESURSAS NATURALAS A MODA EFFICIENTA E PERSISTENTA.

Quei ei realisable cun agid da:

Equiliber denter utilisaziun e protecziun

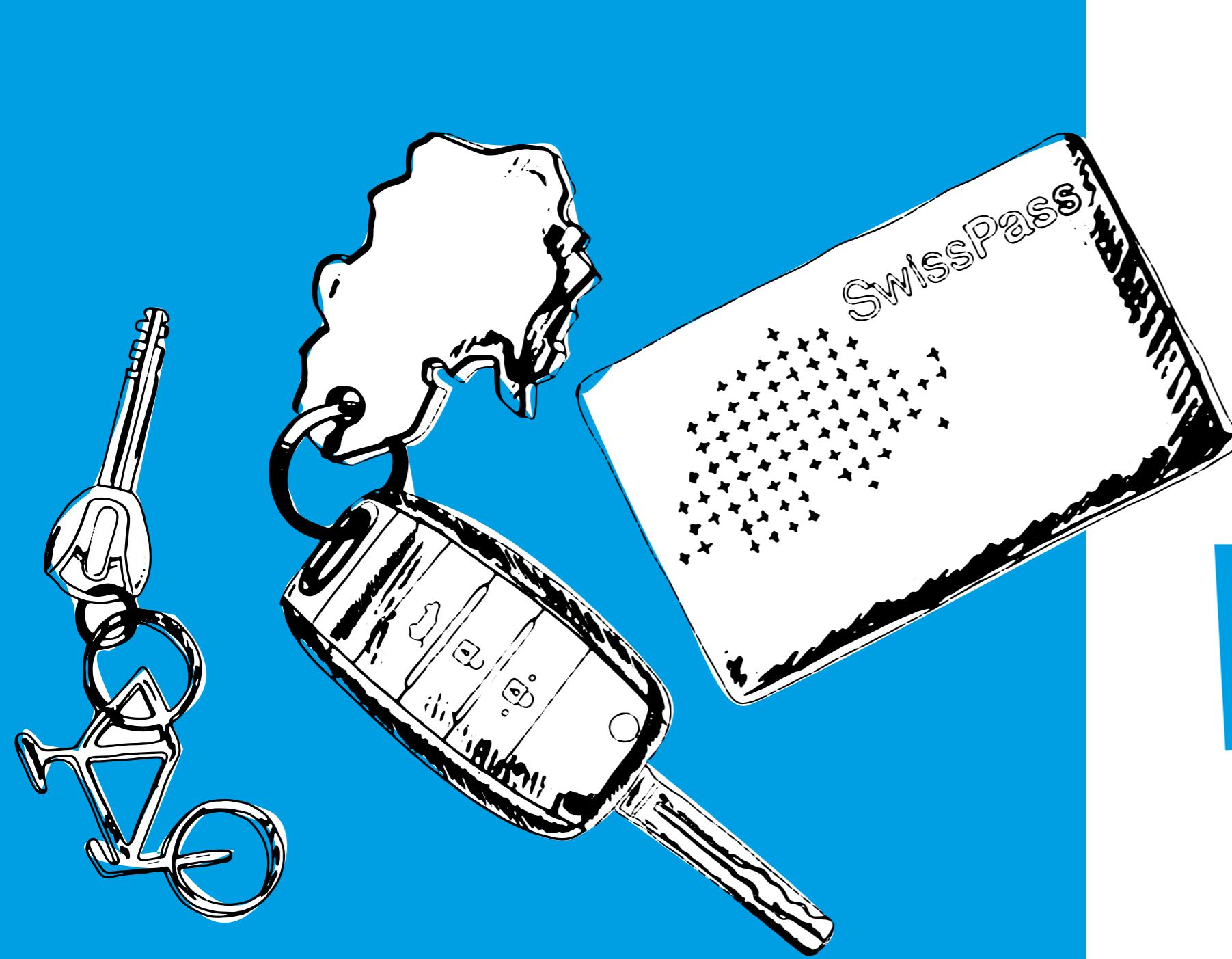
- La Surselva segirescha sias resursas naturalas cun mantener igl equiliber denter utilisaziun e protecziun dalla flora, dalla fauna e dalla cuntrada.
- Alla protecziun activa digl ambient e dallas resursas contribueschan **persunas privatas, vischnauncas ed interpresas localas**.

Modas da construcziun persistentas e materials da construcziun locals

- La regiun priorisescha modas da construcziun persistentas, circulaziuns regionalas e reciclati sco via per meglierar l'efficienza dallas resursas.
- La planisaziun e las proceduras da construcziun tegnan quen da midadas climaticas e las infrastructuras ein promtas per eveniments meteorologics extremi.

Energias regenerablas e concepts d'accumulaziun

- La Surselva contribuescha activamein alla midada sin il sectur dall'energia cun amplificar las energias regenerablas – en special la forza hidraulica e solara, la biomassa e la calira digl ambient.
- Per la midada sin il sectur dall'energia ein era concepts d'accumulaziun sin nivel communal e regional decisivs.
- Las **vischnauncas** nezegan sistematicamein la reversiun dallas ovras hidraulicas grondas per il svilup regional.



Mobilitad

Per biaras indigenas e biars indigens fa la mobilitad part dil mintgadi: habitar, luvrar, far cumissiuns ed activitads dil temps liber han savens liug en differents loghens. Nua ch'il service public e survetschs privats mauncan ella proxima vischinonza (p.ex. posta, stizun dil vitg), crescha il basegns da mobilitad dalla populaziun indigena. Era hospes da vacanzas vulan esser móbils en Surselva, mo sco ils indigenas vulan era els buc esser dependents digl agen auto. Tgei alternativas dat ei? In'enquista da foresight e dialogs cun burgheisas e burgheis han manifestau il basegns da purschidas da mobilitad decentralas ch'ein efficientas, pagablas e persistentas.

Sfidas e schanzas per la Surselva:

- Ina sfida ei da garantir ina purschida dil traffic public sufficiente duront uras marginalas e per regiuns perifericas sco era purschidas da mobilitad per giuvens (p.ex. sortida) e per senioras e seniors (p.ex. far cumissiun, ir tier il miedi, tgirar contacts socials).
- Ei dat adina dapli immissiuns da traffic e canera pervia dil turissem (dil di).
- Garantir purschidas dil service public ella proxima vischinonza (traffic public, posta, telecommunicaziun).

LA SURSELVA POSSIBILITESCHA INA MOBILITAD ECOLOGICA PER L'ENTIRA REGIUN E PER GIUVEN E VEGL.

Quei ei realisabel cun agid da:

- Fuormas da mobilitad cumplmentaras che veggan sustenidas dalla digitalisaziun
- Mantener la buna reit da purschidas dil traffic public e completar ella cun agid da tecnologias modernas e novs concepts.
 - Satisfar als differents basegns della populaziun a maun d'ina cumbinaziun da traffic individual e collectiv.

Consideraziun cumplexiva della mobilitad

- Integrar la mobilitad en tut las damondas dil svilup local e regional.
- Far attenziun speciala dil provediment da basa ella proxima vischinonza per giuvens e vegl.

Mobilitad ecologica:

- Las vischonauncas surprendan ina rolla activa per meglierar la purschida da traffic e sus tener la mobilitad ecologica.

Plan da mesiras

Sviluppar la promozion dalla regiun ei preten-siusa ed ins sa influenzar ella sistematicamein mo cun paucas manipulaziuns. Perquei eis ei decisiv che la RS, las vischnauncas ed il post dil svilup regional s'occupan dallas tematicas che selaian era influenzar.

Sin fundament dall'emprema survesta e dallas strategias ch'ein da prender ston la RS, las vischnauncas ed il post dil svilup regional se-confruntar concepziunalmein el plan da mesiras cullas suandontas tematicas:

Sillas paginas che suondan presentein nus las mesiras priorisadas e concepziunalas pli impurtontas. Igl ei quellas che seresultan dils camps d'acziun, dallas directivas e lur finamiras, sco era dallas differentas metodas ed inventaris (dialog cun convischins, retscherca publica, gruppas da focus, Co-Creation). Tut quei vulan ins realisar resp. promover ils proxims onns (2024–2031).

Il plan da mesiras vala en quei senn sco muos-savia surordinau per la regiun ed ei structura-da suandontamein:

- Camp d'acziun: Tier tgeinin dils sis camps strategics s'auda la mesira?
- Mesiras: Da tgei mesiras setracta ei?
- Cuntegn: Tgei vulan ins contonscher culla me-sira corrispudenta? Da tgei gener da mesira setracta ei (products turistics, infrastructura generala, concepts e.a.)?

Sper las mesiras priorisadas indicadas san ins denton lantschar era mesiras e secturs tematicas, respectiv realisar projects ch'ein buca menzui-nai explicitamein el plan da mesiras. Quei natu-ralmein aschinavon ch'eis s'accordan culla stra-tegia da promover la regiun. Cunquei ei il plan che suonda ina elecziun da mesiras ch'ins duei buca veser sco cumpleitta e finida.

Las mesiras ed ils cuntegns dalla gliesta che suonda valan per plirs onns (2024–2031). Sco cumplettaziun da quella meina il post dil svilup regional dalla RS ina gliesta dils projects currents e tals da relevanza regionala. El senn d'ina planisaziun rullonta vegn quella actuali-sada cuntinuadamein. Tala gliesta ei ina annexa dalla strategia regionala per la promozion dalla regiun e survescha sco instrument da realisar quella. Igl ei era in instrument da lavour dil post dil svilup regional.

Habitar e viver



Scaffir spazi da habitar per la populaziun indigena

Las vischnauncas suprendan ina rolla activa enten scaffir ina purschida conforma da habitar per la popu-laziun stabla.

- Sclarir il basegn d'agir e las pusseivladads da scaffir ina purschida commensurada da spazi da habitar per la populaziun stabla e cunquei era da sviluppar la Surselva. Per exemplu en connex cun immobilias commun-alas (vitas), habitaziuns communalas, objects vits e.a.v.
- Las vischnauncas promovan cooperativas da habitar, p.ex. cun metter a disposiziun terren. Vischnauncas, RS e Cantun inizieschan e promovan projects da pilot.

Rinforzar il contuorn dil spazi da habitar e dil provediment. Promover fuormas novas e diversas e purschidas da habitar che sedrezzan a gruppas specificas

La RS e las vischnauncas suprendan ina rolla activa da rinforzar il contuorn da habitar e dil provediment, sco era da rinforzar fuormas da habitar novas e differentas, sco era purschidas da habitar drizzadas a gruppas specifi-cicas. Per che la Surselva sappi esser ina regiun attractiva da habitar dueien ins promover en general las visch-nauncas da basa e la collaboraziun regionala.

- Analisar ils basegns dil contuorn da habitar e fuormas sco era il provediment
- Sclarir il basegn d'agir e las pusseivladads (mantener e slargiar purschidas existentes, e nua ch'igl ei neces-sari, scaffir novas e.a.) pertucont:
 - scolas/puschidas da scolaziun
 - provediment da basa medicinal
 - provediment da basa dil mintgadi (vivonda, posta, e.a.v.)
 - fuormas da habitar da cooperativas, sur pliras generaiziuns, conformas alla vegliadetgna ed assistidas, e.a.
 - purschidas d'assistenza e structuras dil di (canor-tas, scolas dil di e.a.) datier dil liug da habitar.

Convivenza sociala



Rinforzar la cuminanza e la veta dil vitg

Vischnauncas, la RS e la populaziun contribueschan acti-vamein da rinforzar la cuminanza e la veta dil vitg.

- Las vischnauncas promovan gl'engaschi communal e regional, iniziavas da cultura locala, sco era novs formats el sectur dallas uniuns, p.ex. purschidas da projects limitai dil temps, e novas fuormas d'engas-chament.

Scaffir loghens e purschidas da s'entupar

Vischnauncas, RS e la populaziun scaffeschan purschidas publicas semplas e nuncommercialas sco era loghens da s'entupar per tuttas gruppas da vegliadetgna, indigen, habitonts secundars, turistas e turists.

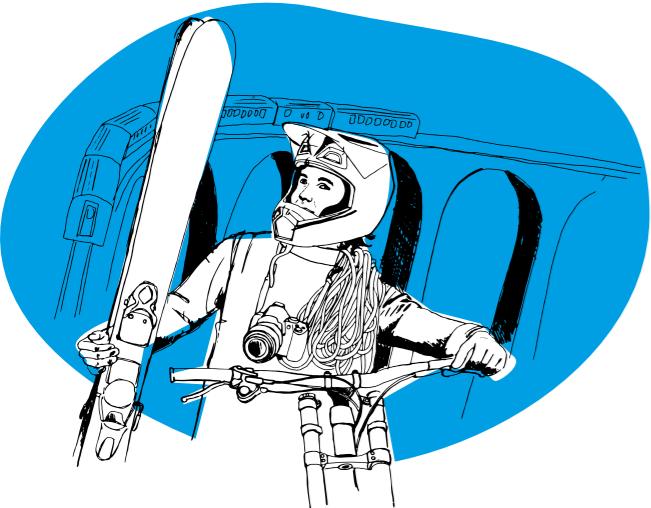
- Analisar basegns e potenzial en connex cun mesi-ras da realisar loghens da s'entupar ed ambient da habitar.
- Sviluppar concepts innovativs d'utilisar immobilias communalas vitas.

Sviluppar ina cultura dil dialog e dil beinvegni per in svilup persistent della regiun

Vischnauncas, RS e la populaziun lavuran communabla-mein per ina societat inclusa e participativa.

- Includer tuttas generaziuns enten concepir il spazi da viver dalla Surselva, p.ex. participaziun dalla giu-ventetgna ed includer senioras e seniors.
- Sviluppar formats per la cultura dil dialog, p.ex. cafés da raquintar, networking digital, meisas rodundas tematicas e.a.v.
- S'addressar ed includer habitontas e habitonts novs sco era secundars, p.ex. cun occurrentzas d'informaziun, flyer d'informaziun davart la vischnaunca ni «sistem da padrin e madretscha».

Turissem e temps liber



Profilar e posiziunar las destinaziuns turisticas ella regiun

Per sviluppar vinavon ils spazis turistics traian las organisaziuns turisticas e las pertadras da prestaziuns e survetschs a néz las diversitads regionalas.

- Sviluppar ils differentes profils turistics (p. ex. loghens cun turissem d'unviers intensiv ni turissem conform alla natira e datier alla cultura).
- La RS sostegn cooperaziuns ed il dialog denter ils pertadras da prestaziuns turisticas, DMOs, e. a. v.
- Harmonisar e promover sin plau regional il svilup da purschidas e products turistics.

Sviluppar e rinforzar il turissem digl entir onn sco era il svilup da purschidas

Las organisaziuns turisticas, pertadras e pertadras da prestaziuns sco era la RS s'engaschan da promover e sviluppar purschidas, products ed infrastructuras, cunzun per in turissem persistent digl entir onn.

- En special per rinforzar la destinaziun digl entir onn, el sectur dallas infrastructuras ch'ein relevantas pil sistem, sco p. ex. Center Fontauna, Bogn Sedrun, e pendicularas, (Glion-Péz Mundaun, staziun a val Breil-Alp Dado, remplazzar implant Valata-Cuolm Sura, avertura Um Su-Sezner, remplazzar runals tras pendiculara Gadastatt-Dachberg, en connex cun project «Kunstzone Vals», FlemXpress e. a. v.
- Promover novas e sviluppar purschidas existentes, products ed infrastructuras per augmentar las frequenzas digl entir onn, e cunquei rinforzar la creaziun da valur regionala, p. ex. Lag Salischinas, «Alpenweitblick», piazza da golf Breil, Atelier Platta e. a. v.
- Serrar ruosnas existentes dallas purschidas da turissem e temps liber (p. ex. turissem da cavalcar, purschidas da reiver, halla da senudar), per rinforzar la creaziun da valur turistica e dil temps liber.
- Slargiar ils uraris dalla purschida turistica, p. ex. cun prolungir ils uraris da menaschi e d'avertura da pend-

cularas e gastronomia ella stagiu bassa.

- Rinforzar la pernottaziun: sustener projects d'albiert efficients el sectur manteniment, slargiament sco era nova orientaziun/restructurar e concepir da niev purschidas existentes, p. ex. resorts, campadis e. a. v.

Concepziun integrala della Surselva sco spazi dil temps liber

Las organisaziuns turisticas, pertadras e pertadras da prestaziuns sco era las vischnauncas concepeschan comunablaemein la Surselva sco spazi dil temps liber.

- Includer ad uras la populaziun, respectiv interessentas ed interessents, per promover ina participaziun activa da sviluppar projects specifici turistics e planisar la purschida dil temps liber.
- Intensivar la collaboraziun per sviluppar communablaemein l'economia; cunzun el turissem, p. ex. en fuorma da cooperaziuns regionalas (cunfins dallas DMOs vs. cunfins communalis) e cooperaziuns novas per sviluppar purschidas, p. ex. branscha d'energia ed industria.
- Communicar ed informar da purschidas e projects turistics, aschibein per hospes da vacanzas sco per indigens.

Valorisar il potenzial della natira e della cultura

Las organisaziuns turisticas, las pertadras ed ils pertadras da prestaziun sco era la RS promovan il turissem datier alla natira ed alla cultura.

- Projects e novas purschidas da valorisar il potenzial da natira e cultura, p. ex. Patrimoni natural mundial Arena tectonica Sardona (p. ex. center da beinvegni), Rein e Ruinaulta, potenzial cultural a Trun e. a. v.
- Mantener e sviluppar l'ierta culturala ed il spazi dalla natira. Promover activamein il lungatg romontsch ed il dialect gualser sco part impurtonta dalla veta cultura-vitala.
- Iniciar e promover projects che colligian purschidas turisticas cul mistregn local e l'agricultura da muntogna.

Economia diversificada



Promover las condiziuns per domiciliar e manter menaschis da survetschs e mistregn e a. v.

Vischnauncas, la RS ed interpresas privatas procuran per condiziuns generalas idealas per scaffir e manter ina purschida multifara e differenziada da pusseivaldads da lavur.

- Sustener e sviluppar vinavon infrastructuras digitalas, purschidas innovativas da localitads e survetschs (p. ex. coworking, Löwenberg SIL, e. a. v.) per interpresas, fundaturs, startups, «luvrers digitals» e. a. Sviluppar formats per saver comunicar quels activamein viers anora e promover la collaboraziun ed il diever da sinergias da purschidas existentes.
- Eruir ruosnas dallas condiziuns generalas idealas (analisa dils basegn).
- Slargiar l'infrastructura dil sistem da transmissiun digital a spectrum ultra lad e promover la digitalisaziun per la Surselva sco spazi economic innovativ e habels pigl avegnir. Scaffir la basa pil svilup digital ed elaborar in concept grischun per in indrez da transmissiun a spectrum ultra lad.
- Sviluppar Glion e contuorn: areal dalla staziun, implots dil temps liber, collaboraziun stretga cun Sagogn e Schleuein, pendularis cun velo, territoris da lavur regionalis.

Rinforzar las cadeinas dalla creaziun da valur regionala e da mistregn, survetschs e products locals

Culla finamira da possibiliter in augment dallas svilulta e da stabilir l'economia pli lada e multifara s'engaschan vischnauncas, RS ed interpresas privatas da sviluppar vinavon las cadeinas dalla creaziun da valur en camps regionalis d'intensitat, p. ex. agricultura da muntogna, agri- e selvicultura, mistergners locals, energias regenerablas (aua, vent, solegl), resursas naturalas e regionalas (crappa e. a.).

- Rinforzar products regionalis e commercialisar quels.
- Analisar ils basegn dallas interpresas localas (e. a. ina retscherca tier las interpresas) per purschidas da scolaziun, perfecziunaments e. a., quei culla finamira da sustener ellas el process da sesviluppar cun success.
- Collaborar sur las branschas ora e connectar mistregn e survetschs existents, p. ex. cun nezegiar communablaemein maschinis, luvratoris, ateliers.
- Svegliar gl'interess pil mistregn regional, per emprenendissidis e. a. ella regiun, cun firmas localas che presentan ellas scolas las clamadas.

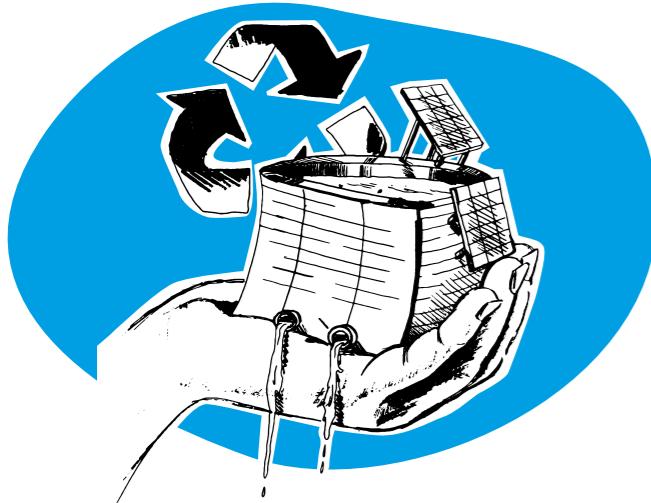
Promover condiziuns e fuormas da lavur innovativas ed attractivas

Vischnauncas, la RS ed interpresas privatas s'engaschan per condiziuns da lavur attractivas, oravontut culla finamira da:

- gudignar specialistas e specialists d'ordeifer.
- gudignar anavos ella regiun diplomandas e diplomands indigens.

Cun fuormas e models innovativs da lavur (p. ex. Remote Work, temps parzial) san interpresas ella regiun reagir sin pretensiuns semidadas dils occupai (p. ex. cumpabilitat famiglia e clamada, reducir viadis alla lavur) ed augmentar lur attractividat.

Ambient e resursas



Sviluppar las energias regenerablas e migliurar l'efficienza dallas resursas

En Surselva priorisesch'ins il bagheggiar persistent, la circulaziun regiunala ed il recicladì sco via per migliurar l'efficienza dallas resursas.

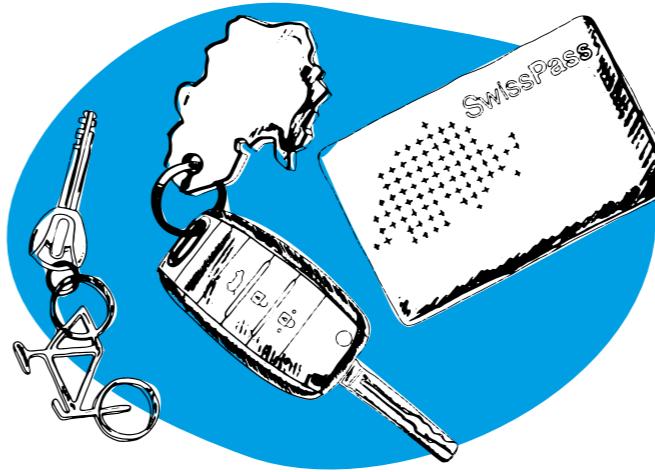
- Scaffir impuls/levgiar projects el sectur dallas energias regenerablas, cunzun forza hidraulica, forza solar, massa biologica e calira digl ambient; p. ex. trer a néz edifecis existents (mirs da sustegn, laverinas, preits encunter canera e. a.) sco era promover l'utilisaziun da products da rumien organic per gudignar energia.
- Bagheggiar cun material local; dar impuls leutier cun purschidas da cussegiaziun ni promover quei cun projects exemplarics ellas vischnauncas.
- Purschidas per lavurs da reparar ni empristar apparats e maschinias, p. ex. cun localitads ni cussegiaziun per la reparatura da maschinias defectas, aschinumnaï «Repair-Cafés»; ni purschidas da parter ni empristar apparats ni objects duvrai mo pauc (magazin d'emprest).

Sviluppar strategias da s'adattar en connex culla midada dil clima

Vischnauncas, RS e privats promovan ina collaboraziun integrala da sviluppar strategias da s'adattar els secturs prighels della natira, agri- e selvicultura, turissem d'un-viern e. a.

- Risguardar pli ferm las consequenzas della midada dil clima enten planisar e bagheggiar; sustener il bagheggiar conform al clima, p. ex. cun metodas da construcziun adattadas, material, tecnica da casa, e. a.
- Sensibilisar ed informar davart la tematica dalla midada dil clima e sias consequenzas per la regiun.
- Promover la schientscha pigl ambient e las resursas, p. ex. elllas scolas, occurrentzas d'informaziun, e. a.

Mobilitad



Trer a néz la scadenza da concessiuns d'ovras hidraulicas grondas

La planisaziun dalla scadenza da concessiuns dad ovras hidraulicas grondas nezegian las vischnauncas intenziuna-damein a favor dil svilup regiunal.

- Las vischnauncas pertuccadas elaboreschan ina strategia corrispondenta.

Unificar e sviluppar vinavon il sectur da recicladì

Vischnauncas e RS implementeschan e coordineschan in sistem da recicladì unificau: regional enstagl communal.

- Purschidas decentralas ni mobilas per las rimmadas da material da valur e recicladì.
- Sviluppar ina dismessa da verdem per l'entira regiun (rumien d'iert e da cuschina).

Optimar gl'access alla regiun

Vischnauncas e RS s'engaschan d'optimizar gl'access alla regiun.

- Analisar a moda integrala la situaziun da partenza dil traffic surregiunal ed enteifer la regiun.
- Formular ils basegns e las prioritads ord vesta dalla tecnica dil traffic.

Promover la mobilitad ecologica ed in traffic public efficient

Vischnauncas e RS s'engaschan per purschidas persisten-tas dalla mobilitad.

- Promover da contonscher e colligiar la Cadi cullas/ellas valladas vischinas.
- Migliurar/slargar purschidas dil traffic public: uras marginalas, fins d'jamna, loghens perifers, encunter la direcziun principala, tact da mes'ura Cuera tochen Sedrun, e. a.
- Augmentar staziuns da cargar per autos ed e-bikes.
- El sectur dil traffic plau promover projects sco era mantener e slargar la reit da vias, sco p. ex. project «la Pendenta», migliurar l'infrastructura dil traffic per velos, e. a.

Elaborar e promover impuls cumplementars als traffic public

Vischnauncas e RS elaboreschan concepts innovatius novs per la mobilitad.

- Analisar ils basegns e pusseivladads per purschidas cumplementaras al traffic public, p. ex. bus per ir a comprar en e bus sin clom, taxis collectivs, cuminonzas da viadi sistematicas, bauns da spetga per viadis, plattaforma online/da cooperar.
- Pusseivladads per concepts digitals da mobilitad, p. ex. sistems electricis che sebasan sin IA, senza manischunz e cun urari flexibel, e. a.
- Slargar propostas da sharing (taxi, mobility, Sponti-Car e. a.)



Resultats dil process strategic
zukunftavegnirSURSELVA



Via dil Glogn 22a | 7130 Ilanz
zukunft@surselva.ch | www.regiun-surselva.ch